

Hyperpyron'un Tarihsel Gelişimi

Umut BAYAR¹

Öz: Bizans İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu'nun siyasi olarak devamı olduğu gibi ekonomik olarak da mirasıdır. Roma İmparatorluğu Cumhuriyet döneminden itibaren iktisadi olarak nakdi para politikası uygulamaya çalışmış fakat yaşanan askeri ve ekonomik sorunların etkisi ile uygulanan ekonomik politikalarda zorlanarak çeşitli para birimleriyle ödeme biçimini uygulamıştır. Bunlar; sestertius, aureus, solidus, livre, as ve dinarius'tur. Bu çeşitliliğin temel sebebi kullanılan madenlerin paralardaki oranı ve enflasyonist dönemlerde yaşanan değer kaybına karşı alım güçleridir. Roma İmparatorluğu yaşadığı askeri ve ekonomik krizlerde madeni paralardaki maden oranlarını değiştirerek para arzını dengelemeye çalışmıştır. III. yüzyıl krizi en önemli örnek konumundadır. Kavimler Göçü ve Malazgirt Savaşı'ndan sonraki dönemde de benzer bir durum yaşanmıştır. Bizans madeni para sistemi çağdaşı batı madeni para sistemlerinden çok daha karmaşıktır. Ayrıca, her büyük parasal krizin ardından uzun ya da kısa süreli, ama her zaman en az bir yüzyıl süren bir istikrar süreci yaşandığından, büyük bir uyum sağlama kapasitesi sergilemektedir. Malazgirt Savaşı'ndan önce Bizans ekonomisi önceki enflasyonist sorunlardan daha fazlası ile karşı karşıya kalmıştır. Madeni paralar hızla değer kaybederken Anadolu'da başlayan Türk fetihleri Bizans ekonomisini alt üst etmiştir. I. Alexios Komnenos Balkanlarda ve Anadolu'nun bir kısmında kontrolü tekrar sağladığı zaman, oğlu Ioannes ile birlikte taç giyinme töreninden başlayarak madeni para basımında yeni düzenlemelere başvurmuştur. Hyperpyron I. Alexios Komnenos tarafından 1092 yılında tedavüle alınmış ve onun ardılları döneminde de kullanımı devam etmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bizans İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Madeni Para, Hyperpyron, Nomisma

Historical Development of Hyperpyron

Abstract: The Byzantine Empire was not only the political continuation of the Roman Empire, but also its economic heir. The Roman Empire tried to apply cash monetary policy economically since the republican period, but with the effect of the military and economic problems experienced, it was forced to apply economic policies and applied the form of payment in various currencies. These are sestertius, aureus, solidus, livre, ace and dinarius. The main reason for this diversity is the ratio of the metals used in the coins and their purchasing power against depreciation during inflationary periods. During military and economic crises, the Roman Empire tried to stabilise the money supply by changing the mineral ratios in coins. III. century crisis is the most important example. A similar situation was experienced in the period after the Migration of Tribes and the Battle of Malazgirt. The Byzantine coinage system is much more complex than the contemporary western coinage systems. Moreover, it exhibits a great capacity for adaptation, as each major monetary crisis is followed by a period of stabilisation, which may be long or short-lived, but always lasts at least a century. Before the Battle of Malazgirt, the Byzantine economy faced more than the previous inflationary problems. While coins were rapidly losing value, the Turkish conquests in Anatolia turned the Byzantine economy upside down. When Alexios I Komnenos regained control over the Balkans and parts of Anatolia, he and his son Ioannes introduced new regulations in coinage, starting with the coronation ceremony. The Hyperpyron was put into circulation by Alexios I Komnenos in 1092 and continued to be used by his successors.

Keywords: Byzantine Empire, Roman Empire, Coinage, Hyperpyron, Nomisma

İlk ve Orta Çağlar boyunca dünya ekonomik sistemi iki tip ödeme şekline sahiptir. Bunlar aynı ve nakdi olarak uygulanan para politikasıydı. Aynı ödeme mal ve hizmetlerin karşılığında para olmayan ancak ihtiyaçları gidermeye yönelik ödeme şekli iken nakdi ödeme mal ve hizmetler karşılığında para şeklinde ödemedir. Roma İmparatorluğu, Cumhuriyet döneminden itibaren nakdi ödeme şeklini benimsemiştir. Roma yönetimi farklı özelliklerde madeni paralar kullanmıştır. Bunlar; sestertius, aureus, solidus, livre, as ve dinarius'tur. Bu çeşitliliğin temel sebebi kullanılan madenlerin paralardaki oranı ve enflasyonist dönemlerde yaşanan değer kaybına karşı alım güçleridir. Bu paraların çeşitli miktarda piyasaya sürülmesi ile Roma ekonomisi dengede kalmayı başarmıştır. (Grierson 1999a:1)

Roma İmparatorluğu yaşadığı askeri ve ekonomik krizlerde madeni paralardaki maden oranlarını değiştirerek para arzını dengelemeye çalışmıştır. III. yüzyıl krizi en önemli örnek konumundadır. Kavimler Göçü ve Malazgirt Savaşı'ndan sonraki dönemde de benzer bir durum yaşanmıştır.

Roma ekonomik sisteminin vazgeçilmez ögesi darphaneden kullanılan madenlerin teminidir. Bu madenler, altın, gümüş ve bakırdır. Ancak Roma sınırları içinde bu madenler birçok bölgede değil belirli alanlardan temin edilmektedir. Daçya bölgesinin elden çıkması altın madenleri açısından Roma'ya büyük darbe vurmuştur.

Bizans İmparatorluğu, Roma mirasını sürdürmeye çalışmış ve para ekonomisinin bir parçası olmayı sürdürmüştür. Doğu Anadolu'daki altın madenleri ile gümüş madenleri, Karadeniz sahilindeki bakır madenleri en önemli meta kaynakları konumundadır. Balkanlarda Bosna, Makedonya, Sırbistan önemli maden yataklarına sahiptir. Ancak İmparatorluğun değişen siyasi yapısı ile sınır bölgelerinde bulunan bu bölgeler diğer kavimlerin baskısı altında kalmış kimi zaman verim alınmaz kimi zaman ise kaybedilerek kullanılamaz hale gelmiştir. Bu nedenle para arzında kısmi sıkıntılar baş göstermiştir.

Bizans yönetimi VIII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar trimetalik bir para rejimi benimsemiştir. Bu dönemde nomisma altın para birimi iken miliaresion gümüş ve follis bakır para birimini oluşturmuştur. (Grierson, 1999a:2) Arap fetihleri yedinci yüzyıldan itibaren Bizans paralarında maden oranında değişikliklere neden olmuştur. Nomismadaki değer kaybı %50 oranına ulaşmıştır. IV. Konstantinos nomismanın içerisindeki maden miktarları ile ilgili reform yapmış ancak bu reform nomismadaki değer kaybını engellemeye yetmemiştir. (Haldon, 2005:87-88)

Standart altın sikke olan nomisma 4,55 gram veya 4,54 gramdır. Yüzyıllar boyunca nomisma içerdiği maden miktarı ve piyasa değeri olarak değişikliklere uğramıştır. 4-6 yüzyıllarda 3,24 gram, 6-7 yüzyıllarda 3,22 gram, 7-9 yüzyıllarda 3,20 gram 9-13 yüzyıllarda ise 3.19 gramdır. (Haldon, 2008:39, Ostrogorsky, 2006:38) 1 standart nomisma, 12 miliaresion 24 kırat ve 288 follis değerindedir. 1 miliaresion 2 kırat 24 follis değerindedir. (Haldon, 2005:87-88) Bizans esnafı ve tüccarlar valilerin emriyle bu dönüşüm cetvellerine yani hesaplamalara göre hareket ediyordu. (Charanis, 1984:534)

III. Leon gümüş madeni para olarak miliaresionu piyasaya sürmüştü ancak bu durum da nomismanın değer kaybını engellememiştir. (Haldon, 2005:87-88) Miliaresion orta değerlerde alışverişlerde aracı olarak kullanılmış, altın sikkenin 1/12 ve 1/14 değerleri arasında çeşitlilik göstermiş ve XI. yüzyılda tedavülde kalmıştır. Bakır sikkenin (follis) fraksiyonları da giderek ortadan kalmıştır. Bu nedenle VIII. ile X. yüzyıllarda metal başına bir para biriminin var olduğu basit bir parasal yapı meydana gelmiştir. Bu parasal yapının öğeleri ortalama yüzde 97'lik yüksek saflıktaki altın nomisma yüzde 98 ila 83 arasında çeşitlilik gösteren düzensiz saflıktaki gümüş miliaresion ve bakır follis'tir. Gündelik alışverişlerde kullanılan follis miliaresion'un 1/24'ü ve miliaresion da nomismanın 1/12'si değerindeydi. (Laiou ve Morrisson, 2020:103) II. Mihail (821-829) döneminde bakır sikke basımı artmış ve Selanik ile Cherson'da iki yeni darphane açılmıştır. Dokuzuncu yüzyıla kadar farklı darphanelerde para arzı sürmüştü. Selanik, İzmit, Antakya, Kartaca ve Siracusa'daki darphanelerde para basılırken 850 tarihinden itibaren kademeli olarak İstanbul darphanesinde merkezi para basımına başlanmıştır. (Cheynet, 2008:19) Darphanelerin merkezi ve standart basıma geçmesiyle birlikte bakır sikke follis'in ağırlığında ciddi bir artış olmuştur. (Haldon, 2005:87-88) Bu durum bakır sikke arz-talep dengesinde bir artış yaşandığını göstermektedir. İmparator II. Nikeforos Phokas (963-969) mali nedenlerle ağırlığı daha hafif bir seri yeni nomisma basmıştır. Bu yeni basılan nomismalara çeyrek anlamında

tetarteron denmiştir. (Grierson, 1999a:9) Tetarteron'un piyasaya sürülmesi ile birlikte tam ağırlıklı nomismaya histamenon adı verilmiştir. (Hagen ve Weschke, 1983:IX-X, Morrisson, 2010:35) II. Nikeforos Phokas'ın ardılları hafif nomismayı piyasaya sürmeye devam etmişlerdir. (Morrisson, 2010:35) II. İustinianos döneminde nomismadaki altın oranı %96'ya VII. Konstantinos (913-959) döneminde % 94,4 e ve IV. Mikhael (1034-1041) döneminde ise %90'a kadar düşmüştür. (Haldon, 2005:87-88, Ostrogorsky, 2006:307) 1060'ların sonuna doğru ekonomik amaçlar için özellikle ekonominin nakit ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla hazinenin rezervlerindeki altının niceliğinden çok daha hızlı artan ticaret hacmi nedeniyle Bizans yönetimi bilinçli bir şekilde devalüasyona giderek nomismanın değerini düşürmüştür. Aynı dönemde benzer bir durum İtalya'da meydana gelmiştir. (Oikonomides, 2002:1020) Bizans darphaneleri İmparator IX. Konstantin döneminden (1042-59) 1069 tarihine kadar nomismanın içerisindeki altın miktarında kademeli düşüş gerçekleşmiştir. Bu süreçte gümüşün miktarı yıllık % 0.4 yükselirken nomismanın içerdiği altın miktarı % 90'dan %70'e düşmüştür. (Morrisson, 2010: 36-37) Nomismadaki son büyük düşüş 1071-1092 yılları arasında gerçekleşmiştir. I. Alexios Komnenos döneminde artık gümüş madeni para biriminden farklı bir görünümü olmayan altının nomismanın içerdiği altın miktarı %35,8'den %10,6'ya düşmüştür. (Morrisson, 2010: 37) Böylece nomismanın değeri I. Alexios Komnenos döneminde 8 kerata düşmüştür. (Grierson, 1999a:10) İmparator I. Aleksios Komnenos oldukça zor bir karar alarak nomismadaki 3/2 oranındaki değer kaybını kabul etmiştir. (Ostrogorsky, 2006; 341) Bizans'ta bu devalüasyona karşı önemli bir tepki olmamıştır. Diğer taraftan 1070'lerde devalüasyon krizine ve Orta Bizans para sisteminin, mali ve vergi sistemiyle birlikte tamamen çöküşüne tanık olmaktayız. 1071 civarında –Malazgirt Meydan Savaşı'nın ve Küçük Asya'nın kaybının arifesinde- önceden meydana gelenden çok daha sert bir kriz yaşanmıştır. (Oikonomides, 2002:1020) Siyasi ve mali durum 1070'lerde büyük ve derin bir kriz haline gelmiştir. Bizans'ın savaş alanlarında uğradığı ağır yenilgilerle yüzleşmek zorunda kaldığı bu süreçte aynı sene içerisinde Malazgirt'teki yenilgi ile Anadolu'nun kapısı Türklere açılırken İtalya'daki son üs olan Bari'de kaybedilmiştir. Bu dönemde altın sikke devalüasyonunda onu takip etmeyen gümüş ve bakır paralar arasında dönüşüm cetveli ve birbirini karşılama oranları bağlamında dengesizlik ortaya çıkmıştır. Bu, çözülmesi zor problemler yaratmış ve kamu ekonomisinde temel değişikliklere yol açarak vergi sisteminin çökmesine neden olmuştur. Kriz belirtileri, İmparator I. Aleksios Komnenos'un reformları ekonomik ve mali krizin etkilerini azaltana kadar birkaç yıl sürmüştür. Mevcut durum, tedavüle sokulan madenî para sayısında çok daha küçük miktarlarda artışa izin vermiştir. Böylece Bizans darphaneleri madenî paraları birbirlerine dönüştürmek zorunda kalmıştır. Miliareasionun eritme potasına atıldığı sırada yeni gümüş sikkelerin bakır ile alaşımı gerekiyordu ve daha sonra bu devalüe edilen miliareasionun nomismayla darp edilmesi ile birlikte son tedavüle giren histamenonun %18 oranında az altın miktarıyla yeniden piyasaya sürülmesine neden oldu. (Morrisson, 2010:37)

I. Alexios Komnenos Balkanlarda ve Anadolu'nun bir kısmında kontrolü tekrar sağladığı zaman, oğlu Ioannes ile birlikte taç giyinme töreninden başlayarak madenî para basımında yeni düzenlemelere başvurmuştur. (Morrisson, 2010:37) İmparator I. Alexios Komnenos altın madenî parayı eski değerine geri getirmeyi başarmış, üçüncü bir hyperpyron, beyaz altının trikephalon'u, nomisma aspron trachy'si, gümüş eklenmiş bakır (ortak kullanımda stamenon olarak adlandırılan "billon aspron trachy") veya iki küçük bakır para, noumion olarak isimlendirilen tetarteron ve yarısı hyperpyron'u (yüksek arıtılmış) darp ettirerek para piyasasının kullanımına sunmuştur. (Morrisson, 2010: 37-38) Hyperpyron aslında ismi gibi yüksek arıtılmış olmasa da 1/3'ü yani %30 altın, %60 gümüş ve %10 bakır iken, 1028-56 yıllarında değeri düşürülmüş madenî paralar ayarında 20'de bir bölü iki keratia'ya denk geliyordu. Bu durum 1070-91 yıllarındaki değeri düşürülmüş altın madenî paranın yeniden darbından kaynaklanmaktaydı. (Morrisson, 2010: 37-38)

Hyperpyron 4.55 gram ağırlığındaki standart altın madeni paradır. I. Alexios Komnenos tarafından 1092 yılında tedavüle alınmış ve onun ardılları döneminde de kullanımı devam etmiştir. Nomisma tedavülden kalkarak yerini hyperpyrona bırakmıştır. Hyperpyron XIV. yüzyılın ortalarında madenî para basımı durduğu için 24 keratia'ya bölünen bir tür hesaplama birimine dönüşmüştür. Batı'daki kısaltmaları Latincece perperum ile İtalyancada perpero'dur. Balkanlarda ise genellikle gümüş madenî para ya da hesaplama birimi olarak çeşitli biçimlerinde kullanılmıştır. (Grierson, 1991: 964-965) Örneğin, Stefan Duşan'ın 20 Ağustos 1346 tarihli Bari San Niccolo Kilisesi'ne bağışında "ducenta perpera grossorum Veneticorum duodecim pro quolibet perpero computata" (12 Venedik grosso'larınının 200 iperferon'u) denmektedir. Bu oran hyperpyronun darp

edilmesinin durmasından sonra da devam etmiştir. (Grierson, 1999b: 28) Hyperpyronun ön yüzünde Hz. İsa ya da Kutsal Bakire diğer yüzünde ise Hz. İsa, Kutsal Bakire veya azizlerin eşlik ettiği ayakta duran bir imparator yer alıyordu. (Grierson, 1999a: 11)

İmparator II. İoannes Komnenos'un hükümdarlığına (1118-1143) ait Hyperpyron Kaynak: (Hagen ve Weschke, 1983: levha 5)

Metalürjik kısıtlamalar, değer kaybının son aşamasında gümüşün kaybolması ve yeni metalin azlığı, darphane yetkilileri tarafından yapılan düzenlemeleri açıklamaktadır. Komnenosların ortaya koymuş olduğu parasal sistem, erken Bizans sistemi kadar iyi tasarlanmış ve değiş tokuş için kullanılan parasal dönüşüm cetvellerine açıkça uyarlanmıştır. Hyperpyronun saflığı sadece 1180'ler ile 1204'te yüzde 87'den yüzde 82'ye düşerek XII. yüzyılda nispeten istikrarlı kalmıştır. Ancak elektrumun ağırlığı azaltılmış ve stamenonun değeri 1136'da 1/48'den 1190'da 1/120'ye ve 1199'da 1/184'e düşerken elektrumun değeri 1/4'e, sonra 1/6 hyperpyrona düşmüştür.

IV. Haçlı Seferi'nin ardından Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu'nun kurulmasından sonraki dönemde İznik İmparatorluğu hyperpyronu kullanmaya devam etmiştir. İznik İmparatorluğu Hyperpyron, trikepalon (altının 12/1'i değerindeki gümüş saf madeni paralar) stamenon (saf bakır sikkeler) ve birkaç tetarteron gibi madeni paraları tedavüle sokabilmiştir. (Morrisson, 2010: 38) III. İoannes Vatatzes (1222-54) 18 keratia kadar inen bir hyperpyronu Manisa'da darp ettirmiştir. (Grierson, 1999a: 11) 1261'den sonra 17 keratia olarak darp edilen hyperpyron daha sonra II. Andronikos'un (1282-1328) uzun saltanatı sırasında önce 15 daha sonra ise 12 keratiaya ve son olarak 11 keratia'ya düşürülerek değer kaybı yüzde 45'e ulaşmıştır. (Morrisson, 2010: 38) Bu madeni paralar altın değerinde olduğu için nicelik olarak değil nitelik olarak değer kazanmaktaydı. Bizans altın madeni parasının son kez darp edilişi V. İoannes ve VI. İoannes'in ortak imparatorlukları (1347-52) sırasında gerçekleşmiştir. (Grierson, 1999a: 12) V. İoannes ayrıca Floransa altın florini ve Venedik altın dukasından esinlenerek kendi florinini de bastırmayı düşünse de imparatorluğun kaynakları artık bu gibi uluslararası paralarla mücadele edecek durumda değildi. (Grierson, 1999b: 45)

Floransa Cumhuriyeti 1318-19 tarihli Florini Kaynak: (Hagen ve Weschke, 1983: Levha 21)

1261'den sonra Palaiologoslar, Komnenos trimetalik sistemini devam ettirseler de onlar da batıyla artan ticaretin etkisi ile yeni değer birimleri oluşturarak, batı sikkeleriyle rekabet etmek zorunda kaldılar, trikephalon'un yerini alan basilikon 1304 yılında Venedik gümüş doukatonundan (düka, grosso) türemiş, politikon billion denier tournois'ten kopyalanmış ve 1367'de gümüş hyperpyron da denen stavraton, miliaresionun yerine geçmiştir. (Morrisson, 2010: 38) Hyperpyron, değeri kaynaklarda stavraton adı verilen iki büyük gümüş madeni parayla ödenebilecek bir hesaplama parası olarak sürekliliğini korumuştur.

Komnenoslar devrinde Selanik, Filibe ve Paristrion'daki Isacceca gibi birkaç darphane madeni para üretimine devam etmişse de madeni para reformlarından sonra darp işleminin tekrar Konstantinopolis'te merkezileştiği görülmektedir. Selanik darphanesi Balkan toprakları için tetarteron ve noumion darp ederken, bu dönemde iki ayrı darphane (değerli metal madeni paralarından sorumlu moneta imperialis ve küçük değişim için moneta publica) bulunmaktaydı. (Morrisson, 2010: 39) Palaiologoslar döneminde Konstantinopolis darphaneleri, doğrudan yönetilen bir imparatorluk atölyesinden ziyade özel kişilerin getirdiği külçe veya madenî paraları kabul eden ve muhtemelen on dördüncü yüzyılın ortalarından itibaren kiraya verilen bir atölyeye dönüşmüştür. Selanik darphanesi 1370 yılına kadar para basımına devam etmiştir. II. Manuel'in hükümdarlığı sırasında (1391-1425) Monemvasia veya Mistra'da bazı zayıf torneseller darp edilmiştir. (Morrisson, 2010: 40)

Simone Boccanegra dönemine ait bir Cenova Genovinosu Kaynak: (Hagen ve Weschke, 1983: Levha 24)

Tarım ekonomisine dayalı iş bölümündeki gücü ile Bizans İmparatorluğu ticaret hacmiyle de önemli bir devlettir. Ayrıca Bizans ekonomisi işlem maliyetlerini düşüren birleşik parasal sisteme sahipti. Bizans madeni para sistemi çağdaş batı madeni para sistemlerinden çok daha karmaşıktır. Ayrıca, her büyük parasal krizin ardından uzun ya da kısa süreli, ama her zaman en az bir yüzyıl süren bir istikrar süreci yaşandığından, büyük bir uyum sağlama kapasitesi sergilemektedir. (Morrisson, 2002:920)

İmparatorluk dönemi Milan Denarileri Kaynak: (Day Jr., Matzke ve Saccocci, 2020: 928-929)

XII. yüzyıl boyunca Bizans altın parası en büyük genişlemesini yaşamıştır. Batı'da Bizans sikkesi için onuncu yüzyıldan itibaren belirlenen besantius, bisantius, bezant o zamanın herhangi bir altın parası için ortak bir kelime haline gelmiştir. 1059 ile 1092 yılları arasındaki paranın devalüasyonu unutulmuş Komnenos hyperpyronu, dönemin Venedik belgelerinde yer aldığı gibi Akdeniz ticaretinde geniş bir dolaşım elde etmiştir. Hyperpyron güçlü bir ekonominin desteklediği istikrarlı bir yapı ve yüksek maden değeri ile satın alma gücüne sahip uluslararası bir para birimi olarak batıdaki Murabit morabitosu ve doğudaki Fatimi dinarı ile birlikte Orta Çağ'ın en güçlü para birimlerinden biriydi. (Morrisson, 2010: 43) 1204 ve 1261'den sonra Bizans'ın İtalyan tüccarlar tarafından baskılanan uluslararası pazara entegrasyonu, önceki durumun ve iş bölümünün tamamen tersine dönmesine yol açtı. Batıya katma değeri yüksek malları ihraç etmek yerine, genel olarak hammadde ve tarım ürünleri ile yünlü kumaş gibi mamul ürünler ihraç edilmekteydi. Yapılan ticarete kullanılan uluslararası paralar açısından hyperpyron batıda Cenova genovinosunu ve Venedik altın dükasını darp ettiği zaman daha rekabetçi koşullar ile karşı karşıya kaldı. Daha sonra Hyperpyron ve dinar'ın yerine uluslararası para birimi oldu. Bu durum batıdaki gümüş madeni paraların Doğu'ya taşınması, Doğu'daki altın madeni paralarının da Batı'ya taşınmasını beraberinde getiren, Bizans'ın mali sorunlarıyla birlikte hyperpyronun tedavülden kalkmasına yol açan farklı altın-gümüş oranlarının sonucuydu. (Morrisson, 2010: 44)

Andrea Dandolo'nun hükümdarlığı sırasında (1343-54) Venedik Dükası Kaynak: (Hagen ve Weschke, 1983: Levha 26)

Sonuç

Hyperpyron'da daha önce kullanılan madenî paralar gibi tarihsel süreçte Bizans İmparatorluğu'nun yaşamış olduğu olay ve olgulara bağlı olarak inişli çıkışlı bir gelişim göstermiştir. Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarının daraldığı dönemlerde maden yataklarının ve darphane merkezlerinin elden çıkması ile maden yetersizliği ortaya çıkmış bu durum hyperpyronun değer kaybına uğrayarak içerdiği altın miktarının azalmasına sebep olarak bir değerlendirme birimine dönüşmesine yol açmıştır. Hyperpyron Bizans ekonomisinin dengelenme ya da büyüme dönemlerinde imparatorluk siyasetine bağlı olarak değer kaybetmiştir. IV. Haçlı Seferi ile Bizans İmparatorluğu'nun parçalanması, XIII. yüzyılın hemen başında Batı Anadolu'da yaşanan Türk akınları ile birlikte bölgede Türk Beyliklerinin kurulması Bizans İmparatorluğu'nun hem de hyperpyronun kaderinde belirleyici olmuştur. Telifisi mümkün olmayan toprak kayıpları ile başlayan askeri ve ekonomik krizler hyperpyronu tedavülde tutmanın zorluğu ile birleşerek İmparatorluğun tamamen çöküşüne kadar devam etmiştir. Bizans İmparatorluğu XIV. yüzyılda sadece siyasi krizler sonucunda yaşanan ekonomik buhranlar ile karşılaşmamış aynı zamanda Kara Veba gibi ticareti sekteye uğratabilecek krizlerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yine bu yüzyılda Ceneviz-Venedik rekabeti de Bizans ekonomisini zorlayan bir başka olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bizans ekonomisi de diğer yerleşik yaşam süren Orta Çağ toplumlarının ekonomileri gibi temelde tarıma dayanıyordu. Ticaret ve imalat, tarım ekonomisinin uzantısı yani destekleyicisi konumundaydı. Para ekonomisi modelinde toprak kayıplarının telifisi mutlaka ekip biçilen alanın artırılması ile ikame edilmekteydi. Fakat kaybedilen topraklar ile birlikte nüfus da kaybedildiği için Bizans ekonomisi para ekonomisi modelinden uzaklaşarak Roma İmparatorluğunun da zaman zaman kullanmak zorunda kaldığı aynı ekonomi modelini, para ekonomisi modeli ile aynı anda kullanma çözümüne başvurmuştur. Bu geçişken ekonomi modeli Bizans yönetiminin mali konulara bakışını önemli ölçüde etkilemiştir. Harcamaları kontrol etmek para arzını dengelemek için Roma ve Bizans ekonomi yönetimleri birçok para birimini aynı anda piyasada tutarak farklı şekilde para piyasasına yön veren bir yapıya dönüşmüşlerdir. Bu iç içe geçmiş karmaşık mali sistem birden fazla madeni parayı aynı anda piyasada tutmayı ve bu madenî paraları birbirine dönüştürme kabiliyetine sahip olmayı gerektirmekteydi. Bu sebeple çeşitli isimler ile anılan madeni paralar temelde altın, gümüş ve bakır madeni paralardır. İsimleri değişebilir ancak nitelikleri aynıdır. Bu nedenle Hyperpyron piyasadaki çekilmesi farklı esaslara dayanan yeni bir altın madeni paranın piyasaya sokulması anlamına gelmektedir. Hyperpyron yalnızca bir altın madeni para değil imparatorluk ve imparatorluğu yöneten hanedanların simgeleştiği somut bir yapıdır. Bu yapı farklı isimler adı altında Bizans İmparatorluğunun yıkılışına kadar devam etmiştir.

Kaynakça

- Charanis, P. (1984). Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler (Çev. M. Delilbaşı). *Belleten*. 48 (191-192), 523-536.
- Cheyne, J.C. (2008). *Bizans Tarihi*. (Çev. İ. Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi.
- Day Jr., W. R, Matzke, M. ve Saccocci, A., (2020). *Medieval European Coinage: Volume 12, Northern Italy*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 928-929.
- Grierson, P., "Hyperpyron", (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Ed. A. P. Khazdan), Oxford: Oxford University Press, s. 964-965.
- Grierson, P., (1999a). *Byzantine Coinage*, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Grierson, P., (1999b). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, 5: Michael VIII to Constantine XI, 1258-1453*, Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Hagen, Jahnke, U., & Weschke, Joachim. (1983). *Gold Coins of the Middle Ages*, München: Deutsche Bundesbank Collection Frankfurt Am Main.
- Haldon, J. F, (2005). *The Palgrave Atlas of Byzantine History*, New York: Palgrave Macmillan.
- Haldon, F, (2008). *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Edited by Elizabeth Jeffreys, John Haldon and Robin Cormack, Oxford: Oxford University Press.
- Laiou, Angeliki, E., & Morrişon, Cécile. (2020). *Bizans Ekonomisi*, (Çev. B. Bayram). İstanbul: Runik Kitap.
- Morrişon, C, (2002). Byzantine Money: Its Production and Circulation, *The Economic History of Byzantium From the Seventh through the Fifteenth Century*, (Ed. Angeliki E. Laiou), Volume I, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, s. 909-966.
- Morrişon, C, (2010). "Money, Coins and the Economy", *The Byzantine World*, (Ed. Paul Stephenson), New York: Routledge.
- Oikonomides, N, (2002). "The Role of the Byzantine State in the Economy", *The Economic History of Byzantium From the Seventh through the Fifteenth Century*, (Ed. Angeliki E. Laiou), Volume I, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, s. 973-1058.
- Ostrogorsky, G, (2006). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. F. İşıltan). 6. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.